

6. Klymenko O. B. Hendermaya dyferentsiatsiya indyvidual'nykh tsinnostey suchasnoyi molodi [Gender differentiation of individual values of today's youth]. Kam"yanets'-Podil's'kyi: Aksioma, 2013, Issue 21, pp. 214–224.
7. Kvyatkovs'kyi S.-M. Memorandum Yevropeys'koyi Komisiyi. Navchannya protyahom us'oho zhyttya. [Memorandum of the European Commission. Life long training]. Kyiv, 2002, № 3 (7), pp. 11–19.
8. Kobernyk L. O. Dynamika zmin tsinnisnykh oriyentatsiy studentiv yak chynnyka vynyknennya konfliktnykh form povedinky [Dynamics of values orientations of students as a factor of conflict behavior]. Kharkiv, 2009, № 4, pp. 23–28.
9. Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka [Methodology of foreign languages and cultures teaching: theory and practice] O. B. Bihych, N. F. Borysko, H. E. Borets'ka ta in. / Edit. by. S. Yu. Nikolayeva, Kyiv.: Lenvit, 2013, 590 p.
10. Pavlichenko A. Tsinnisni oriyentatsiyi u systemi stanovlennya osobystosti [Values in the system of personality]. Psykholohiya i suspil'stvo, 2005. № 4. pp. 98–120.
11. Prohrama z anhliys'koyi movy dlya profesynoho spilkuvannya [National ESP curriculum]. Kyiv: Lenvit, 2005, 119 p.
12. Slipushko O., Shkrabalyuk A. Shevchenkoznavstvo u Shevchenkivs'komu universyteti [Shevchenko studies at Taras Shevchenko national university of Kyiv]. Available at: <http://litgazeta.com.ua/articles/shevchenkoznavstvo-u-shevchenkivskomu-universyteti/>
13. Fedukh I. S. Vyznachennya zmistu ponyattya «tsinnisna oriyentatsiya» u suchasniy psykholohopedahohichniy nauki [The definition of "value orientation" in modern psychology and pedagogy]. Bulletin of the National Academy of State Border Service of Ukraine, № 3, 2011. Available at: irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.
14. Shevchuk M. V. Psykholohichni mekhanizmy transformatsiyi tsinnisnykh oriyentatsiy student-s'koyi molodi. Avtoref. diss. kand. psykol. nauk [Psychological mechanisms of transformation of value orientations of students. Cand. psychol. sci. diss. abstr.]. Kyiv, 2000. 25 p.

УДК [373.016:811.111](477.85)

ОКСАНА ТУМАК

oksanatumak@gmail.com

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ БУКОВИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)

Здійснено пошук критеріїв для визначення етапів розвитку методики навчання англійської мови (АМ) в Буковині у кінці ХІХ – на початку ХХ століть. Проаналізовано праці вчених-педагогів, які займалися питаннями періодизації розвитку педагогічної думки в Україні. Визначено поняття «етап», висвітлено підходи до розуміння його значення. Розглянуто класифікацію різних типів існуючих періодизацій в педагогіці, подано їх основні компоненти. Проаналізовано роботи вчених-методистів, які досліджували методику вивчення іноземних мов у історичному розрізі. Запропоновано два основні критерії: 1) історично-соціальні, освітньо-організаційні передумови навчання АМ; 2) якісні зміни в методиці навчання АМ на досліджуваній території та в обраних хронологічних межах, які послужили базисом для виокремлення періодів розвитку методики навчання АМ в Буковині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Визначено три основні етапи цього процесу в краї: I – 1872–1890 рр., II – 1890–1908 рр., III – 1908–1918 рр.

Ключові слова: критерій, періодизація, хронологія, етап, методика навчання англійської мови, Буковина.

ОКСАНА ТУМАК

oksanatumak@gmail.com

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка

КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭТАПОВ РАЗВИТИЯ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ БУКОВИНЫ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВЕКОВ)

Осуществлен поиск критериев определения этапов развития методики обучения английскому языку в Буковине в конце XIX – в начале XX веков. Проанализированы труды ученых-педагогов, занимавшихся вопросами периодизации развития педагогической мысли в Украине. Дано определение понятию «этап», освещены подходы к пониманию его значения. Рассмотрена классификация различных типов существующих периодизаций в педагогике, представленные их основные компоненты. Разработка критериев для создания периодизации стала возможной благодаря изучению работ ученых-методистов, которые исследовали методику изучения иностранных языков в историческом разрезе. Предложены два основных критерия, которые послужили базисом для выделения периодов развития методики обучения английскому языку на Буковине в конце XIX – в начале XX веков. Определены три этапа этого процесса в крае: I – 1872–1890 гг., II – 1890–1908 гг., III – 1908–1918 гг.

Ключевые слова: критерий, периодизация, хронология, этап, методика обучения английскому языку, Буковина.

OKSANA TUMAK

oksanatumak@gmail.com

Graduate Student,

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

THE CRITERIA FOR DETERMINING STAGES OF DEVELOPMENT OF ENGLISH TEACHING METHODS IN BUKOVYNA (LATE XIX – EARLY XX CENTURIES)

The article is devoted to the criteria for the determining main stages of the development of teaching English methods in Bukovyna in the late XIX – early XX century. To achieve this goal the author refers to the works of scientists-educators who were engaged in the research of the issues of the periodization of the educational thought in Ukraine. The definition of “stage” has been given and the approaches to understanding its importance have been highlighted. The classification of different types of the existing periodizations in pedagogy has been considered; its basic components have been revealed. The development of the criteria for the creation of the periodization was made possible due to the study of the works of scientists-methodologists who investigated methods of teaching foreign languages in a historical context. The author offers two major criteria which served as the basis for separating periods of the development of English teaching methods in Bukovyna in the late XIX – early XX century: 1) historical-social and educational-managing preconditions; 2) qualitative changes in the English teaching methods which took place in Bukovyna in the chosen chronological scope. As a result of the research there were defined three stages: I – (1872 – 1890) the origin of the English teaching methods, II – (1890 – 1908) the formation of English teaching methods, III – (1908 – 1918) the further development of English teaching methods in Bukovyna.

Keywords: criterion, periodization, chronology, stage, English teaching methods, Bukovyna.

Важко уявити історико-педагогічне наукове дослідження без виокремлення етапів розвитку явища, що вивчається. Наше дослідження не є винятком, адже воно присвячено тенденціям розвитку методики навчання англійської мови (АМ) в Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Варто зазначити, що в методичній науці вищезгадана тема неопрацьована і потребує детального вивчення.

Мета статті – визначення критеріїв періодизації досліджуваного педагогічного явища та власне виокремлення і обґрунтування етапів розвитку методики навчання АМ в закладах освіти Буковини наприкінці XIX – на початку XX ст.

Для кращого осмислення суті періодизації в педагогіці звертаємося до напрацювань вчених-педагогів, що досліджували зазначену проблему. Значний внесок у цій галузі був зроблений такими науковцями як Л. Березовська, Н. Гупан, В. Кравець, Я. Каракура, О. Сухомлинська, О. Школа та ін.

Н. Гупан під періодизацією розуміє «логічне розмежування досліджуваного періоду у відповідності до якісної характеристики його стосовно самостійних окремих етапів. Така

характеристика має відображати як загальні закономірності розвитку громадського життя, так і специфічні за своїм змістом, а також істотні моменти основних методів і форм генези проблеми та визначальних етапів її розвитку» [3, с. 19]. Вчений стверджує: «Періоди в історико-педагогічних дослідженнях є складниками загального процесу, який видозмінюється в часі. У межах періодів, що утворюють систему певного феномена, спостерігається трансформація його сутності» [2, с. 54].

Періодизація розглядається як метод, що дозволяє створювати цілісну модель певного історичного (в тому числі історико-педагогічного) явища як концентрованого виразу його темпорально-стадіальної структури.

Була здійснена спроба дати класифікацію різним типам періодизацій, що були розроблені:

- загальна (загальноісторична) і спеціальна (пов'язана з принципами і специфікою конкретних дисциплін);
- тотальна і локальна (що відповідно до рівнів регіональності виражає логіку регіональних процесів);
- лінійна (членування історичного процесу чи іншого об'єкта на періоди, кожний з яких представлений однопорядковими та рівними за значенням явищами) та лінійно-ієрархічна, в якій лінійна періодизація постає як окремий випадок.

Будуючи періодизацію, треба враховувати основні її компоненти, насичуючи їх конкретним змістом:

- об'єкт періодизації – явище-процес, яке ми розглядаємо в його розвитку, виділяючи конкретні інтервали часу;
- суб'єкт періодизації – той інтервал часу, який відображає собою специфіку перебігу історичного часу і виражається у його основних категоріях: ера, доба, період, етап, фаза, цикл, стадія, століття, історичний момент, віха тощо;
- атрибут періодизації – назва суб'єкта-інтервала [7, с. 37].

Н. Гупан наводить різні підходи до предмета історико-педагогічної науки та акумулює та аналізує їх у своєму дослідженні: «Є. Дніпров визначає дві його складові: історію педагогічних ідей та історико-педагогічної діяльності; В. Безрогов, Г. Матуліс, розрізняють історію освіти, історію педагогічної думки, історію педагогічного звичаю або педагогічної ментальності; О. Сухомлинська, виокремлює вивчення творчого доробку видатних педагогів («персоналія»)» [3, с. 5].

Погоджуємося з думкою О. Сухомлинської, що періодизація педагогічної думки в Україні потребує нового виміру. Освітні процеси завжди є відображенням загального стану культури й суспільства, тому історія педагогіки ХХ ст. – це зліпок з розвитку держави [9, с. 47].

Нам імпонує думка О. Школи, що періодизація – це поділ процесу розвитку науки на відрізки часу, які відрізняються один від одного специфічними особливостями, встановленими на основі об'єктивних критеріїв та принципів. Цей поділ може мати загальний характер і мати відношення до всієї науки або її частини, якій притаманні певні відмінні риси, що зумовлюють більш детальне виділення часових рамок. Тому періодизацію структурно можна представити таким чином: епоха, період, етап [10, с. 2].

Надзвичайно цінними для нашого дослідження є здобутки буковинського педагога О. Пенішкевич, яка провела масштабне наукове дослідження розвитку українського шкільництва в Буковині (XVIII – початок ХХ ст.). Вчена однією з перших розробила періодизацію вказаного педагогічного феномена, розділила його на 6 етапів, які охоплюють історичний період з 1774 р. по 1918 р., детально обґрунтувавши вибір хронологічних рамок та пояснивши фактори, які вплинули на поступ українського шкільництва Буковини, а саме: «1) вплив загального процесу економічного розвитку країн Заходу і потреба внаслідок цього у кваліфікованій робочій силі; 2) розвиток національної освіти в самій Австрії, що не могло не позначитися на становищі в завойованих нею землях; 3) цивілізована і гуманна політика Австрійської монархії щодо освіти взагалі; 4) розвиток і посилення українського національного руху на Буковині, послідовна діяльність кращих представників української інтелігенції» [8, с. 53–54]. Вважаємо, ці чинники прямо та опосередковано впливали на стан методики навчання АМ в навчальних закладах Буковини, як невід'ємного компонента освітнього процесу краю в зазначений період.

Б. Лабінська досліджувала методику навчання іноземних мов в межах західноукраїнських земель в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. та висунула наступні критерії для періодизації

історії методичних ідей: 1) історичні, соціальні та політичні чинники, які впливали на розвиток методики навчання ІМ; 2) вплив зарубіжної методики навчання іноземних мов; 3) зміни в методичній науці, пов'язані з появою нових методичних ідей, цілей, змісту, методів і засобів навчання [5, с. 30].

Враховуючи думки науковців визначимо власні критерії для поділу досліджуваного явища на періоди його розвитку. Вважаємо за доцільне спиратися передусім на: 1) історико-соціальні та освітньо-організаційні передумови навчання АМ; 2) якісні зміни в методиці навчання АМ на досліджуваній території та в обраних хронологічних межах. До основних показників, що відображають логіку змін періодів, доречно віднести зміни освітніх парадигм у контексті політико-економічної моделі суспільства, модернізацію мети, цілей і змісту навчання АМ в Буковині, наукових досліджень відповідно до запитів держави щодо розвитку методики навчання іноземних мов на території краю загалом та АМ зокрема. Парадигмальний і конкретно-історичний аналіз впливу соціальних та педагогічних домінант на розвиток методики навчання АМ в закладах освіти Буковини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., що зумовили трансформацію мети, змістово-методичного та матеріально-технічного забезпечення, уможливив розроблення періодизації у вищезазначених хронологічних межах.

Відповідно до наших критеріїв визначено основні етапи розвитку методики навчання АМ в Буковині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), що характеризуються часовими межами й сутнісними особливостями розвитку мети, змісту, форм та методів навчання АМ в школах краю: 1872–1890 рр. – зародження методики навчання АМ; 1890–1908 рр. – становлення методики навчання АМ; 1908–1918 рр. – подальший розвиток методики навчання АМ.

Перший етап (1872–1890 рр.) історично і соціально характеризується приналежністю Буковини до Австро-Угорщини та надання їй статусу коронного краю. Освіта починає стрімко розвиватися, на загальнодержавному та місцевому рівнях приймаються прогресивні для шкільництва закони, які сприяють розвитку освіти. В навчальних програмах і планах різних типів шкіл з'являється дисципліна «Англійська мова». Ключовою тенденцією означеного етапу був пошук шляхів подолання відриву мовної освіти в Буковині від потреб суспільства. Навчання АМ влилося в загальний процес навчання іноземних мов у краї в час, коли одна методика застосовувалася для вивчення мертвих (латинь, старогрецька) і живих мов (англійська, німецька, польська, італійська, французька). У цей проміжок часу, на нашу думку, побутував граматики-перекладний метод навчання АМ, основною рисою якого було вивчення граматики та дослівний переклад. Про це свідчать віднайдені підручники, що використовувалися в зазначений період, а також зміст та цілі навчання АМ, вказані в програмних документах, в яких значна увага приділяється опису граматичних конструкцій, необхідних для засвоєння учнями.

У тогочасних підручниках знаходимо об'ємні пояснення граматики, які мають дедуктивний характер, малу кількість прикладів, вправи для перекладу, що складаються з речень, не пов'язаних між собою за змістом. Відсутні завдання, які б сприяли розвитку усного мовлення. Упродовж 1872–1890 рр. метою навчання АМ було надати учням знання граматичного матеріалу, сформувати навички і розвинути вміння читання й перекладу текстів з АМ рідною мовою і навпаки. Цей етап у методиці навчання АМ в закладах освіти Буковини ми називаємо періодом зародження методики навчання АМ. Однак цей процес не міг стояти осторонь світових освітніх тенденцій, де все більшої ваги набували практичні цілі, які впливали на вибір методів і засобів навчання.

Другий етап (1890–1908 рр.) – становлення методики навчання АМ в Буковині за умов реформування мовної освіти. О. Пенішкевич зазначає, що в цей час буковинська освіта перебуває в розквіті. Відкриваються нові школи різних типів: народні школи з різною кількістю класів, гімназії (класичні і реальні), заклади вищої освіти. Важливим чинником стало відкриття дівочих шкіл, зокрема шестикласного ліцею, в якому основна увага зверталася на вивчення сучасних мов і природничих дисциплін, замість класичного компонента.

Цей етап був переломним для методики навчання АМ. У цей час, як можна стверджувати відповідно до віднайдених навчальних програм з АМ, підручників, статей у різних нарративних джерелах, відбулася зміна мети навчання порівняно з 80-ми роками другої половини ХІХ ст. З 1890-х років метою навчання АМ було навчання усного мовлення, навчання практичної граматики, ознайомлення з творами художньої літератури ХVІІІ–ХІХ ст. Саме у зазначений період знаходимо підручники з АМ для читання художніх творів, так звані хрестоматії, а в перевиданнях вже існуючих на той час посібників – розділи для читання зв'язних текстів, зокрема з історії Великої Британії.

Однак реалізація нової мети на практиці, вважаємо, не відбулася. Крім того, в цей період існував текстуально-перекладний метод навчання АМ, що характеризується приділенням значної уваги засвоєнню мовного матеріалу шляхом перекладу та механічного заучування, а також застосування аналогії, тобто на базі рідної мови. Тому цей період у методикі навчання АМ був, на нашу думку, перехідним – періодом становлення методики навчання АМ.

Зазначимо, що до 1900 р. АМ в Буковині вивчалася тільки в одній школі – православної вищій реальній школі в Чернівцях (Gr.-og. Ober-Realschule in Czernowitz), де навчалися тільки особи чоловічої статі. Про це свідчать віднайдені в архіві та бібліотеці шкільні річні звіти та програми. Тільки з 1900 р. знаходимо цю навчальну дисципліну в програмних документах інших шкіл Буковини, зокрема, міському жіночому лицей в Чернівцях (Das städtische Mädchen Lyzeum in Czernowitz), ц. к. першій державній гімназії в Чернівцях (K. k. I. Staatsgymnasium in Czernowitz), державній вищій гімназії в Радівцях (Staats-Ober-Gymnasium in Radautz). Також з'являються інші (крім загальноосвітніх шкіл) навчальні заклади, де вивчалася АМ, що безперечно сприяло розвитку методики навчання АМ в Буковині, адже в цих закладах втілювалися прогресивні методичні ідеї, застосовувалися нові методичні прийоми тощо. Про наявність таких закладів свідчать документи Державного архіву Чернівецької області, Фонд 3, опис 2, справа 16547 (переписка з православною консисторією Буковини про видачу субсидії курсам при жіночій школі для вивчення іноземних мов (1895 р.)) і справа 24229 (переписка з Чернівецьким міським магістратом про відкриття в м. Чернівці школи по вивченню іноземних мов «The Berlitz School» (1907–1908 pp.)), а також оголошення в газеті «Буковина» про набір на мовні курси.

Серед негативних тенденцій варто вважати зменшення кількості тижневих годин, призначених на вивчення АМ, а також надання їй статусу необов'язкової (вибіркової) дисципліни в деяких школах.

Третій етап (1908–1918 pp.) – розвиток методики навчання АМ. У цей час спостерігається реалізація реформ у освітній галузі в краї, прийнятих в попередні роки. Напередодні Першої світової війни в Буковині вже діяли 3 державні лицей – в Чернівцях, Радівцях і Сучаві та приватні – в Сереті, Кимполунзі, Гура-Гуморі, Чернівцях. Із 14 державних середніх шкіл на теренах краю було 9 класичних гімназій, реальна гімназія, реальна школа, 3 жіночі лицей; з 10 приватних середніх загальноосвітніх закладів діяли 2 класичні і 3 реальні гімназії та 5 жіночих лицей [8, с. 52].

Період з літа 1914 р. до осені 1918 р. історично характеризується драматичними подіями, пов'язаними з тим, що Буковина стала місцем бойових дій, які трагічно позначилися на процесі всього розвитку краю, а особливо на освітніх процесах. Багато шкіл було знищено або частково зруйновано чи перетворено на госпіталі. Учителі були мобілізовані до австро-угорського війська в 1914–1918 pp., дехто став добровольцем Легіону Українських Січових Стрільців. Окупація Буковини Румунією у 1918 р. пригальмувала розвиток українського шкільництва в краї на багато років.

Незважаючи на сумні події тих років, методика навчання АМ вийшла на якісно новий рівень свого розвитку, особливо до початку війни. Саме цей період характеризується реалізацією прямого методу навчання АМ, який пов'язаний з виникненням в Європі так званого «фруху реформи». Цей рух знаменитий тим, що він спричинив розробку нових методів навчання іноземних мов, породив велику кількість методичної літератури, періодики, привернув увагу широкого загалу до вивчення іноземних мов. Одним із плодів вказаного явища є створення так званого прямого методу, що також відомий в методикі як антиграматичний, раціональний, конкретний, натуральний, наглядно-інтуїтивний, безпосередній.

Найвідомішими представниками прямого методу були В. Фістор, Ф. Франке, М. Берліц, П. Пассі, Г. Суїт, О. Єсперсен, Ш. Швейцер, Г. Вендт, Б. Еггерт, М. Вальтер, Ф. Гуен, які працювали в багатьох європейських країнах – Великій Британії, Франції, Німеччині, Данії, Бельгії, Швеції та ін. В своїх дослідженнях методисти користувалися здобутками лінгвістичної школи младограматиків, представники якої Г. Пауль, К. Бругман, Ф. Фортунатов, М. Бреаль створили теоретичну основу для вивчення вимови і застосували прийоми аналогій у мовах для розуміння граматики. Значний вплив на новий метод мали також ідеї експериментальної психології, порівняльної психології та гештальтпсихології.

Що стосується основних положень прямого методу, його творці виступали проти примату друкованого тексту; застиглих правил граматики, які не відповідали живій розмовній мові; відсутності уваги до вивчення фонетики; ізольованого вивчення слів; використання перекладу [6, с. 548]. Кожен педагог по-своєму видозмінив та урізноманітнив прямий метод, який знайшов своє відображення і в навчанні АМ на Буковині.

Ознаки і базові принципи прямого методу знаходимо в програмних документах та підручниках третього періоду. Так, у річних звітах та програмах реальної гімназії, міського дівочого лицю та першої гімназії в Чернівцях зазначена практична мета навчання АМ, а саме: опанування усним мовленням, уміннями спілкуватися на побутові теми такі, як шкільне життя, поведінка, їжа, помешкання, сім'я, одяг, людське тіло, професії, природа. Обов'язковим є формування навичок читання англomовної художньої літератури з контролем розуміння текстів. Для навчання письма рекомендується вправляння в написанні ділової кореспонденції та особистих листів, а також творчих робіт на різноманітну тематику.

У підручниках з АМ за авторством В. Свободи, які в 1908–1918 рр. широко застосовувалися в різних типах шкіл краю, спостерігається акцентуалізація на створенні мовного середовища, обмеження використання рідної мови учня і перекладу, пояснення граматичного матеріалу індуктивним способом, застосування великої кількості вправ на розвиток говоріння (запитання-відповіді), звернення уваги на вимову, використання синонімів і антонімів для збагачення лексичного запасу учнів. Водночас автор вказує на виховну та пізнавальну функції навчання іноземних мов, про що говорять різні види текстів та ілюстрацій, а також робить наголос на практичне застосування учнями набутих знань.

Таким чином, можна стверджувати, що третій етап розвитку методики навчання АМ в закладах освіти Буковини був найпродуктивнішим і найперспективнішим з точки зору впровадження нових ідей та пошуку шляхів реалізації прогресивних підходів до вивчення сучасних мов, які панували в тогочасній Європі.

Беручи до уваги вищесказане, ми виокремили такі етапи розвитку методики навчання АМ в Буковині (наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.): І етап – 1872–1890 рр. – зародження методики навчання АМ в краї; ІІ етап – 1890–1908 рр. – становлення методики навчання АМ в умовах реформування мовної освіти; ІІІ етап – 1908–1918 рр. – розвиток методики навчання АМ в руслі нових методичних підходів, принципів навчання іноземних мов. Зазначимо, що будь-яка періодизація умовна та виходить з особливостей об'єкта дослідження, методології дослідження, ідеології, соціальних умов тощо.

Запропонована нами періодизація розвитку методики навчання АМ в закладах освіти Буковини в період панування Австро-Угорщини може бути нечіткою і потребувати уточнень, оскільки початок і кінець кожного періоду не завжди чітко окреслений державними документами. Разом з тим вона може служити основою подальших досліджень розвитку методичної думки в навчанні АМ в Буковині.

Перспективою подальших досліджень може стати вивчення розвитку методики навчання АМ у різних типах шкіл Буковини (1918–1940 рр.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л. Д. Березівська. – К.: Богданова, 2008. – 406 с.
2. Гупан Н. М. Актуальні проблеми методології історико-педагогічних досліджень / Н. М. Гупан // Рідна школа. – 2013. – № 4–5. – С. 53–55.
3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки // Н. М. Гупан. – К.: АПН, 2002. – 223 с.
4. Каракура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій / Я. С. Каракура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
5. Лабінська Б. І. Історичні нариси з методики навчання іноземних мов на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.): монографія / Б. І. Лабінська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. – 384 с.
6. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Є. та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
7. Наточий Л. О. Сутність поняття «періодизація» щодо проблеми розвитку теорії управлінської культури керівників загальноосвітніх шкіл у вітчизняній педагогічній теорії (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Л. О. Наточий // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Вип. 15. Ч. 1. – Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – С. 35–41. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk_15_1/V15_1_35_43.pdf
8. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (ХVІІІ – початок ХХ ст.): монографія / О. Д. Пенішкевич. – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.

9. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К.: АПН, 2003. – 68 с.
10. Школа О. В. Принципи періодизації та основні періоди розвитку дидактики фізики в Україні / О. В. Школа // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2009 – Ч. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpbdpu/Ped/2009_1/Shkola%20O.pdf

REFERENCES

1. Bereziv's'ka L. D. Reformuvannya shkil'noyi osvity v Ukraini u XX stolitti [The Reform of school education in Ukraine in the twentieth century], In-t pedagogiky APN Ukrainy, Kyiv, Bogdanova, 2008. 406 p.
2. Hupan N. M. Aktual'ni problemy metodolohiyi istoriko-pedahohichnykh doslidzen' [Actual problems of the methodology of historic pedagogical investigations], Ridna shkola, 2013, iss. 4–5 (April–May), pp. 53–55.
3. Hupan N. M. Ukrayins'ka istoriohrafija istoriyi pedahohiky [Ukrainian historiography of the history of pedagogy], Kyiv, APN, 2002. 223 p.
4. Karakura Ya. S. Ukrayins'ka istoriohrafija: kurs lektsiy [Ukrainian historiography: lectures], Kyiv, Heneza, 2004. 496 p.
5. Labins'ka B. I. Istorychni narysy z metodyky navchannya inozemnykh mov na zakhidnoukrayins'kykh zemlyakh (druga polovyna XIX – persha polovyna XX st.) [Historical sketches on the methodology of teaching foreign languages in the Western Ukrainian lands (the second half of the XIX – the first half of the XX century)], Kyiv, Ukraine: KNLU, 2013. 384 p.
6. Bihych O. B., Borysko N. F., Borets'ka H. Ye. Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka: pidruchnyk dlya stud. klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv [Methodology of teaching foreign languages and cultures: theory and practice. A textbook for the students of classical, pedagogical and linguistic universities]. Editor in chief: S. Yu. Nikolayeva. Kyiv, Lenvit, 2013. 590 p.
7. Natochyy L. O. Sutnist' ponyattya «periodyzatsiya» shchodo problemy rozvytku teorii upravlins'koy kul'tury kerivnykiv zahal'noosvitnikh shkil u vitchyznaniy pedahohichniy teorii (druga polovyna XX st. – pochatok XX I st.) [The essence of the notion “periodization” concerning the issues of the development of the theory of management culture of the secondary schools officials in the domestic pedagogic theory (the second half of the XIX – early XX century)]. Hluhiv: HNPNU, 2010, P. 35–41. Available at: http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk_15_1/V15_1_35_43.pdf.
8. Penishkevych O. I. Rozvytok ukrayins'koho shkil'nytstva na Bukovyni (XVIII – pochatok XX st.) [The development of the Ukrainian education in Bukovyna (XVIII – early XX century)], Chernivtsi, Ruta, 2002. 520 p.
9. Sukhomlyns'ka O. V. Istoryko-pedahohichnyy protses: novi pidkhody do zahal'nykh problem [Historical-pedagogical process: new approaches to common problems], Kyiv, APN, 2003. 68 p.
10. Shkola O.V. Pryntsypy periodyzatsiyi ta osnovni periody rozvytku dydaktyky fizyky v Ukraini [The principles of periodization and main periods of the development of didactics in Physics in Ukraine]. Berdians'k, 2009. Available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpbdpu/Ped/2009_1/Shkola%20O.pdf.